

тичне царство на землі буде уособлювати часткові зміни для цілої землі та істот, що населяють її.

Тема хіліазму стає актуальною й у творчості Іполита Тертуліана. У своєму вченні про тисячолітнє царство його погляди подібні до вчення Іринея, а саме: в описах земного Царства Христа та Нового Єрусалиму як міста Божої слави.

Зазначена течія потребує подальшого вивчення з метою більш чіткої інтерпретації текстів ранньохристиянської доби.

Література

1. Падовезе Л. Вступ до патристичного богослов'я / Л. Падовезе. – Л., 2001. – 389 с.
2. Даниелу Ж. Християнський милленаризм [Електронний ресурс] / Ж. Даниелу. – Режим доступу: <http://www.qumer.info/bogoslov-Bubs/bogoslov/Daniel-HrisMie.php> (23 грудня 2007 р.).
3. Баркли У. Толкование откровения Иоанна / У. Баркли. – Брюссель, 1987. – 592 с.
4. Поснов М. Гностицизм II века и победа Христианской церкви над ним / М. Поснов. – Киев, 1917. – 304 с.
5. Булгаков С. Апокалипсис Иоанна [Електронний ресурс] / С. Булгаков. – Режим доступу: [//www.krotov.info/library/bible/comm/apocalip.html](http://www.krotov.info/library/bible/comm/apocalip.html) (25 грудня 2007 р.).
6. Цігенаус А. Есхатологія / А. Цігенаус. – Л., 2006. – 279 с.
7. Керн К. Патрологія / К. Керн. – М., 1996. – 343 с.
8. Окснюк М. Есхатологія Св. Григорія Нисського / М. Окснюк. – М., 1995. – 192 с.
9. Фокин А. Латинська патрологія / А. Фокин. – М., 2005. – Т. 1. – 362 с.
10. Валько В. Первісне Християнство / В. Валько. – Л., 1997. – 294 с.

СЕВЕРИНЮК В.М.

НАВЧАННЯ МУДРОСТІ І МУДРІСТЬ НАВЧАННЯ (АКТУАЛЬНИЙ КОНФУЦІЙ)

Живучи в сучасному світі інтерактивних технологій, декому важко уявити, як люди обходилися без них у далекі історичні часи. Сьогодні Земля обплутана комп'ютерними тенетами, що стають усе густішими, і важко сказати, як насправді вони впливають на цивілізаційний розвиток: одним здається, що завдяки новітнім технологіям людство вдосконалюється і його стрімкий біг скерований виключно до вершин прогресу, інших тривожить думка, що “мережа” скидається на павутиння, у якому людина насправді не живе, а борсається і все більше втрачає змогу бути сама собою, заглиблюватися у власний духовний світ і бачити блакить неба, затінену віртуальними on-line-картинками. Геніальний винахід – комп'ютер – навично уславив своїх творців, котрі, без сумніву, самі є продуктом планетарного людського інтелекту, що стрімко торує шлях до нових знань. Проте великі відкриття породжують великі проблеми. Комп'ютер об'єднав сотні мільйонів землян, небачено розширив їхні пізнавальні можливості. Разом з тим він уподібнює людей одне до одного, уніфікує технічні навички, що починають відігравати значення начебто головного людського уміння, поряд з яким інші (не настільки технологічні) вже видаються менш важливими. Віртуальний простір прискорює взаємодію між людьми та водночас сприяє знеособленню людських взаємин. Сукупність користувачів всесвіт-

ньої “мережі” породжує новітній тип “масової людини”, яка тяжіє в першу чергу до споживання “масової продукції”: вона всім доступна, бо здатна задовольнити будь-який смак. У ній щільно перемішане “високе” й “низьке”. Щоб відрізнити перше від другого, потрібно зробити над собою душевне зусилля, але масовому споживачеві це не потрібно: він всеїдний і з того задоволений. За “високе” не потрібно боротися – його легко можна підмінити “низьким” та залишитися не поміченим і не осудженим ні законом, ні громадською думкою, ні тим більше самим собою. І навпаки, можна за просто прикинутися “високим”, треба лише повитягувати з Інтернету та почіпляти на себе необхідні для цього зовнішні ознаки (псевдоталант, фальшиві дипломи про освіту, незаслужені наукові ступені, вчені звання тощо) і спокійно почуватися, не переймаючись тим, що суть особистого “я” залишається нікчемною. І начебто розуміємо, що “тут щось не так” і варто всерйоз замислитися над подібними явищами, стишити їх розвиток, який помітно вихолощує людське начало з багатьох сфер суспільного життя, але... робимо “як усі”, бо важко не піддатися спокусам “пожити по людськи”, соромно не зробити “кар’єру”, принизливо зажити слави “невдахи”, коли інші “правлять світом”.

Сьогодні дуже легко перетворитися на крайнього конформіста або на крайнього егоїста. Власне, це – аверс і реверс однієї монети. Знеособлення, масове споживання одного й того самого технічного продукту призводить до масової залежності від нього. Як наслідок – слабшає духовна залежність людини від людини, падає значення суто людських якостей морального змісту, посилюється відчуження від них, що й провокує егоїстично-цинічне ставлення до дійсності. Звичайно, подібні явища є породженням цілого комплексу причин, й існують різні способи їх подолання. Проте за будь-яких обставин нагальною необхідністю залишається гуманітарне знання, його класичні надбання, бо ніщо й ніколи не замінить людям радості безпосереднього, довірливого особистого спілкування, якщо вони не втратять це вміння раніше, ніж зрозуміють згубність надмірного захоплення його ерзац-формами.

Метою статті є розгляд педагогічного змісту філософії Конфуція в таких двох аспектах: 1) цінність навчання, його гуманістичне наповнення; 2) методика досягнення позитивного результату відповідно до первинного смислу – “вищого знання”.

Давньокитайський філософ на прізвисько Конфуцій (Кун Фуцзи) (551–479 до н.е.) (інші імена – Кун Цю, Кун Чжун-ні; кун – вчитель, Цю – ім’я, яке він отримав при народженні) у 22 роки став засновником власної школи, у якій гуртувалася молодь, що прагнула до історичних знань та філософських роздумів. У 51 рік зайнявся державно-адміністративною діяльністю, був міністром кримінальних справ у царстві Лу. Залишивши службу, 12 років (495–483 до н.е.) мандрував разом з учнями по різних феодалних царствах Китаю, пропагуючи ідеї правильного, на його думку, державного правління. Залишок життя присвятив упорядкуванню архаїчних письмових текстів, зокрема поетичних, поширенню літератури, написанню

музичних творів. Учні Конфуція (за переказами, їх налічувалося майже три тисячі) на основі почутого від учителя, можливо, ще за життя філософа склали збірку його висловлювань “Лунь-юй” (“Роздуми та бесіди”), яка стала перлиною світової філософської класики.

У центрі усієї філософії Конфуція перебуває людина. Її сутність, призначення, здібності, характер, норми поведінки набувають ваги загальнофілософських, а тому й найважливіших, соціально значущих понять: “благородний / досконалий / гуманний / вчений / достойний / святий муж (людина)”. Ступінь досконалості людини Конфуцій пов’язує з її спроможністю бути носієм знання. Зразковими соціальними якостями може володіти лише той, хто досяг “повного вищого Знання” (“Лунь-юй”, Розд. XIX, § 12). Корисними є й “малі знання” – про окремі факти або предмети, але для досягнення “віддалених державних (суспільних) цілей” їх недостатньо, тому благородний муж “не займається ними” (Розд. XIX, § 4) – він шукає знань, які дадуть йому змогу “досягнути вищого розуміння своїх принципів” (Розд. XIX, § 7). У відповідь на твердження одного зі своїх учнів, що Конфуцій володіє багатьма знаннями, той сказав: “Ні, я одним все зв’язую” (Розд. XV, § 3), тобто “встановлюю подібність змістів, загальні закони буття”. Більш важливим, ніж саме знання про наявність чогось, є розуміння смислу такої наявності. Від простого знання до розуміння суті – ось шлях до справжньої мудрості. Зосередженість “на основах” (Розд. I, § 2) означає для мислителя уміння віднайти в сукупності знань “істинне” і тільки воно має справжню цінність, бо, спираючись на нього, можна створювати закони практичної діяльності. “Якщо людина зранку осягнула істинний закон речей, – резюмує Конфуцій, – то увечері вона може, не жалкуючи, померти” (Розд. IV, § 8).

Критерієм істинності знання є для Конфуція ступінь наближеності до природи людини. Він усвідомлює, що життя не стоїть на місці: суспільство розвивається, змінюються соціальні форми, нові покоління не задовольняються тим, що було достатнім для їх попередників. Але значна кількість новостворених матеріальних форм, виникаючи як продовження раніше існуючих (менш комфортних і привабливих) та заступаючи їх своїм зовнішнім блиском, не є обов’язковими для вдосконалення духовного світу людини. З якою б силою вони не зваблювали людину, їх потрібно сприймати як другорядні, підпорядковані значення. Штучність (зовнішня атрибутика) не повинна переважати над природністю. Перше й друге слід збалансовувати. За доказами філософ звертається до традицій. Минуле не є ідеальним. Конфуцій не закликає в усьому повторювати досвід предків (“древніх людей”); його мета в іншому: показати, що в сукупності знань є такі, які становлять цінність для всіх поколінь, і тому їх належить зберігати та передавати як спільний духовний спадок. “Хоч колишні люди в церемоніях і музиці були дикунами, – зазначає Конфуцій, – а наступні – людьми освіченими, якби дійшло до використання їхнього досвіду, то я пішов би за першими” (Розд. XI, § 1). Отже, щоб зрозуміти смисл суцього й розвивати кращі сторони душі, потрібно іти “слідами древніх мудреців” (Розд. XI, § 20). Іс-

торичність знань є важливою ознакою їх істинності, тому закономірно, що практичне значення своєї філософії мислитель формулює таким чином: “Я передаю старовину, а не вигадую” (Розд. VII, § 1).

Конфуцій пояснює, у чому саме полягає соціальний зміст древньої мудрості: “У старовину люди вчилися для себе, а тепер вчаться для інших” (Розд. XIV, § 24). Відомий учений-китаїст П.С. Попов, котрий у 1910 р. переклав російською “Лунь-юй”, дав точний коментар до цієї фрази: “Тобто у старовину навчалися для морального самовдосконалення, а тепер – для слави” [1, с. 140]. Отже, настанова вчитися “для себе” не передбачає зневаження інших людей. Вона є внутрішнім наказом, самозобов’язанням першочергово пізнати людську сутність у самому собі, збагатити власний духовний світ, і лише керуючись критеріями моралі, претендувати на ті чи інші суспільні ролі. Благородного мужа не цікавить показовість, зовнішній лоск. Очевидно, саме в такому настрої писав свої вірші й український геній Т. Шевченко, линуци думками до Дніпра з далекого Кос-Аральського заслання:

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я.
Для себе, братія моя! [4, с. 467].

Прагнення будь-що стати відомим – егоїстичне, і тому не властиве благородному мужу (Розд. I, § 1), а ось думка, що після смерті його ім’я не буде прославлене (Розд. XV, § 20), бо для цього він доклав менше душевної праці, ніж міг, його засмучує. “Благородний муж переймається своєю нездатністю, а не тим, що люди не знають його” (Розд. XV, § 19).

Знання, таким чином, є індивідуальною й соціальною цінністю, а вчена людина – корисним членом суспільства. Однак стати справжнім ученим дуже нелегко. Для цього потрібно дотримуватися багатьох вимог. Найважливішою з них є глибокі знання. Проте їх недостатньо – ученість має також виявлятися в особливій соціальній поведінці носія знань. Адже найперше призначення “вищого Знання” полягає в тому, що воно допомагає дотримуватися правильних способів життя людини в суспільстві. Для ученого, який присвятив себе пошукам істини, неможливою є жадібність до матеріальних благ. Він має задовольнятися достатнім, не прагнучи до надмірного. Де межа між першим і другим? Вона відносна. Її має підказати власна свідомість. Якщо думки про матеріальне переважають над думками про духовне, то людина не може претендувати на статус ученого, оскільки забуває про свій головний обов’язок. “Благородний муж... в їжі не переймається бажанням насититись, у житті не шукає комфорту...” (Розд. I, § 14). Якщо ж учений, “прагнучи до істини, разом з тим соромиться поганого одягу і поганої їжі”, то з ним “не варто розмірковувати про Вчення” (Розд. IV, § 9). Іншими словами: “Учений, який думає про спокій і зручності, не заслуговує такого імені” (Розд. XIV, § 2).

У Конфуція поняття “учений”, “благородний муж” поєднуються з гуманністю (людинолюбністю). “Знання – це знання людей” (Розд. XII, § 22). Воно потрібне для того, щоб вивищувати людей чесних і перепиняти

дорогу безчесним. Бути гуманним – це добровільний обов’язок, тяжка довічна ноша (Розд. VIII, § 7), “жертвування собою” (Розд. XV, § 9). Гуманізм, моральність людини мають виявлятися в усіх ситуаціях – тільки тоді їх можна вважати справжніми. Конфуцій порівнює гуманізм з горою, що символізує постійність і непорушність “незаперечних та незмінних основ людинолюбності”. Ученість обов’язково супроводжується щирістю, переконаністю в благородності обраного шляху, наполегливістю, люб’язністю, правдивістю (Розд. IV, § 15; Розд. VIII, § 13; Розд. XIII, § 28; Розд. XIX, § 12). Подібними якостями повинен у першу чергу володіти педагог, тоді йому можна вибачити незнання якихось конкретних речей, адже незаперечних мудреців не існує: “Мудреця мені не пощастило бачити, – зауважує Конфуцій, – але якби мені вдалося бачити обдарованих видатними талантами і морально достойних, то й цього досить” (Розд. VII, § 26).

Дотримуючись незмінних основ гуманності, учений, з іншого боку, знаходить задоволення в спогляданні води, яка тече вічно й невтомно, і бачить у ній “силу розуму, що ніколи не знає спокою в його устремлінні до пізнання істини” (Розд. VI, § 22). Шлях інтелектуального та морального самопізнання і самовдосконалення нескінченний. Людина – це учасник постійного руху природи й суспільства: “Усе, що відбувається, схоже до течії [річки], яка не зупиняється ні вдень, ні вночі” (Розд. IX, § 17). Однак людина не повинна безвольно піддаватися забаганкам долі. Їй належить самостійно вибудовувати власне життя і, незважаючи на вік, намагатися зазирнути в майбутнє – це уберігає від розчарування в несприятливому сьогодні: “Людина, яка не має далеких замислів, без сумніву, зазнає близької печалі” (Розд. XV, § 12).

Освіченою людиною в Китаї за часів Конфуція вважали того, хто оволодів шістьма обов’язковими предметами (уміннями): церемоніями (життєвими правилами), музикою, стрільбою з лука, управлінням колісницею, письмом та арифметикою [3, с. 217]. Але для виховання моральності – особливого духовного стану – існував спеціальний порядок засвоєння знань. Конфуцій радив: “Починай освіту з поезії, зміцнюй її церемоніями й завершуй музикою” (Розд. VIII, § 8). Поезія учить любові до слова, виховує особливу естетику думки, щирість почуттів. Церемонії виявляють уміння спілкуватися з іншими людьми, привчають до порядку. Музика виражає гармонію – природну невимушеність. Але чому поезія поставлена на перше місце? Вочевидь, через її особливу здатність вивільняти людську душу з корисливих, егоїстичних бажань, підносити над світом буденності та прагматизму. На цій особливості поетичного мистецтва як “інстинктивній моральності” наголошував філософ-поет другої половини XIX ст. Ф. Ніцше. У своєму есе “Про походження поезії” він писав: “...ця ритмізація мови, яка, швидше, заважає, ніж сприяє, чіткості висловлювання і яка, попри це, бурхливо зросла і продовжує зростати по всій землі, немов якась насмішка над всякою корисною доцільністю! Незаймано прекрасне безрозсудство поезії спростовує вас, утилітаристи! Саме прагнення звільнитися одного разу від користі й піднесло людину, надихнувши її на моральність та мистецтво!” [2, с. 383].

Процес навчання філософського ставлення до реальності має розпочинатися, на думку Конфуція, з підліткового віку й тривати все життя, проходячи кілька стадій. Свій особистий життєвий досвід він описував так: “У 15 років у мене виникло бажання до навчання; у 30 років я вже усталився; у 40 років я не мав сумнівів; у 50 років я знав волю Неба; у 60 років мій слух був відкритий для негайного сприйняття істини; у 70 років я діяв згідно з прагненнями свого серця, не порушуючи належної міри” (Розд. II, § 4).

Людина мусить дозріти до усвідомлення суті того, що вона вивчає. Для цього важливо навчитися правильно набувати знання. Тут, переконує Конфуцій, головним є не кількість, а якість знань, під якою він розуміє їх гуманістичне спрямування, не шкідливість. У сприйнятті знань слід бути розбірливим: “Багато слухати, вибирати з цього хороше і дотримуватися його; багато спостерігати і запам’ятовувати – це другорядне заняття” (Розд. VII, § 28). Однак уміння мислити, щоб бути в змозі відокремлювати цінніше від вторинного, все ж передбачає достатньо ґрунтовну обізнаність з реальністю. Якщо “навчання без міркування некорисне”, то “міркування без навчання небезпечне” (Розд. II, § 15; Розд. XV, § 31). Тут, очевидно, Конфуцій каже про суб’єктивність та догматизм ідеологій – ними не слід надто захоплюватися, бо це призводить до ігнорування практичних наслідків їх застосування, що не йде на користь суспільству. Цінність всякої філософії перевіряється, зрештою, практичним досвідом: він засвідчує, наскільки рішення, прийняті на її основі, відповідають об’єктивним обставинам і вимогам часу: “Людина, з якою можна разом навчатися, ще не є людиною, з якою можна утвердитися в благодіянні; <...> людина, з якою можна утвердитися в благодіянні, ще не є людиною, з якою можна визначити належне” (Розд. IX, § 30).

Не варто перейматися через ненастання негайного результату витрачених на навчання зусиль. Він обов’язково виявиться згодом, і чим тяжче дався шлях до нього, тим більшу цінність матимуть здобутки. Не випадково про самого Конфуція його учні згадували: “Філософ вудив рибу, але не ловив її сіттю; не пускав стріл у сидячого птаха” (Розд. VII, § 27). Той, хто дійсно прагне стати освіченою людиною, повинен відчувати постійний потяг до знань і радіти не з того, що він уже знає, а з бажання пізнати ще більше. Якщо людина розуміє, скільки їй ще потрібно дізнатися, то це також є ознакою її мудрості та правильної самооцінки: “Що знаєш, те й вважай, що знаєш; чого не знаєш, те й вважай, що не знаєш, – ось це й буде Знання” (Розд. II, § 17). Потрібно виховувати в собі “любов до навчання” (Розд. VIII, § 13), і навіть той, хто має “швидкий розум” (Розд. V, § 15), повинен її постійно підтримувати (“не зупинятися на півдорозі”) (Розд. VI, § 11), “щомісяця згадувати те, чого навчився” (Розд. XIX, § 5). “Навчайся так, ніби боїшся не досягнути предмета, остерігаєшся втратити його”, – рекомендує Конфуцій (Розд. VIII, § 17).

Заслуговують на увагу поради Конфуція стосовно того, як учень має сприймати мудрість учителя. Шанобливе ставлення до наставника не означає простого засвоєння почутих від нього істин. Філософ не вважав своїми

справжніми послідовниками (“помічниками”) тих, хто в усіх його промовах “знаходить задоволення” (Розд. XI, § 4). Знання мають бути наслідком діалогу, спільного руху педагога та учня шляхом пізнання – через сумніви й запитання. Тоді вони є дійсними, стають переконаннями та набувають практичного значення. Навчитися бачити суть проблеми та оволодіти умінням її самостійно вирішити – ось головне завдання учня, а обережність, уважність, аналізування, самокритика – необхідні елементи таких зусиль. “Жаль мені його! – казав Конфуцій про одного зі своїх учнів. – Я бачив, як він рухається вперед, і ніколи не бачив, щоб він зупинявся” (Розд. IX, § 21). Будь-який наставник виявиться безсилим, якщо сама людина “у кожній справі не запитує себе: як мені бути? як мені бути?” (Розд. XV, § 16).

Антиподом образу “благородного мужа” в концепції Конфуція є образ “низької людини”. У “Лунь-юй” знаходимо численні зразки протиставлень цих понять – у таких дихотоміях містяться конкретні характеристики, за якими одних людей можна вважати “благородними”, а інших слід називати “низькими”. Наприклад, самому Конфуцієві, за оцінками його учнів, не були властиві: упереджений погляд, упевненість (мабуть, ідеться про повну переконаність у своїй правоті), впертість, егоїзм (Розд. IX, § 4). Категорії “благородного” (або “високого”) і “низького” безпосередньо стосуються проблематики освіти, вони, зокрема, присутні у висловлюваннях мислителя, що розкривають його особисту педагогічну методику. Причому при першому читанні подібних афоризмів вона видається суперечливою. Але, як відомо, і в суперечностях є логіка, про що нагадує один з гегелівських законів діалектики з приводу єдності та боротьби протилежностей.

Незмінним принципом освіти і просвітництва, за Конфуцієм, має бути правило: “Для Вчення немає категорій” (Розд. XV, § 39). Цим він підкреслює, що всі люди повинні прагнути до знань, гуманності та самовдосконалення. Проте не всі від природи мають однакові здібності і не всі однаково стараються: “Ті, які мають знання від народження, суть вищі люди; наступні за ними – це ті, які набувають знань навчанням; наступні за цими – ті, котрі навчаються незважаючи на свою нетямущість; нетямущі і ті, що не навчаються, становлять найнижчий клас” (Розд. XVI, § 9). Отже, реально існують різні “категорії” учнів, з якими зобов’язаний працювати педагог. Щоб досягти успіху, він мусить правильно організувати своє дидактичне мислення, а саме – налаштуватися на діалог з учнями і на простих моделях, які вже існують у їхній свідомості, допомогти їм осягнути істини вищого порядку. Освічена людина “не соромиться звертатися з запитаннями до нижчих” (Розд. V, § 15). І навпаки, “якщо проста людина, – пояснює Конфуцій, – запитує мене про щось, то яким би нікчемним не було питання, я сприймаю його з двох боків і роз’яснюю людині в усій його повноті” (Розд. IX, § 8). Закони гуманізму можна вивчати й на прикладі негарних, нищих вчинків людей, хоч вони й суперечать гуманістичній суті. До речі, далеко не всі учні Конфуція розуміли його вчення, серед них були й такі, котрі його розчаровували своїми вчинками. Однак і з цього він намагався

добути дидактичний сенс – у відповідь на нерозуміння починав шукати більш переконливі докази правильності своєї філософії. Одного разу мислитель зауважив: “Люди не знають мене... [але] я не нарікаю на Небо, не звинувачую людей і, вивчаючи низьке, досягаю розуміння вищого” (Розд. XIV, § 35). Вочевидь, з подібними роздумами Конфуція перегукується висловлювання римського філософа I ст. Сенеки “Docendo discimus” (“Навчаючи – самі навчаємось”).

Конфуцій дійсно “не звинувачував людей”, але стосовно “нетямущих і тих, що не навчаються”, дотримувався чітких позицій. Він не виправдовував ледарів і нездар, оскільки людина, якщо буде лінуватися й не захоче пересилити себе внутрішньо, не стане досконалішою навіть під впливом найблагодорнішого вчення: “Гниле дерево не годиться для різьби, так само стіна, складена з гною, не годиться для штукатурки” (Розд. V, § 10). Існують як “вище знання”, так і “вище глупство” – і те й те залишається незмінним (Розд. XVII, § 3). “Не оспаривай глупця” – написав О.С. Пушкін у вірші “Я памятник себе воздвиг нерукотворный”. “З дурним розмова, як за вітром полова” – нагадує українське прислів’я. Конфуцій висловлюється так: “Незавзятих я не просвітлюю; не палаючим від нетерпіння отримати пояснення – не пояснюю; своїх уроків не повторюю тим, які за одним злегка піднятим кутом не відгадують трьох інших” (Розд. VII, § 8). І в цих словах немає найменшої інтелектуальної зарозумілості чи педагогічного чванства. Філософ каже про необхідність зберігати вірність вищим науковим істинам та гуманістичним ідеалам, щоб не принижувати їх до рівня, звичного для неуків і моральних нікчем.

Висновки. Ця стаття не є нарисом з історії світової педагогіки. Хоча можна сказати й так. Але опрацювання подібної тематики – не просто погляд у минуле. Звернення до стародавньої філософії доводить важливу істину: крім уміння створювати матеріальні блага, природа, на щастя, нагородила людину здатністю творити духовне середовище. Саме в ньому людина формує основну систему цінностей, які слугують критеріями визначення сенсу її існування. Слід розуміти, що призначення цієї системи практично не змінилося за останні кілька тисяч років. Вона виконує функцію своєрідного якоря, який дає змогу людині “не розбитися” об скелі історичних катаклізмів, що жбурляють її, як той корабель, з хвилі на хвилю несприятливих подій, згубних рішень політичних вождів, божевілля наговпів, сумнівних захоплень різноманітними “передовими методиками”, у тому числі освітніми. За жодних умов не варто забувати, що головною метою всіх перетворень має бути людина, яка здатна самостійно та самокритично мислити й нести моральну відповідальність за вчинене. Педагогіка без прямого зв’язку між учителем і учнем – нісенітниця. Освіта без виховання в людині людського начала – глухий кут цивілізації. Не варто в нього пхатися.

Література

1. Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций ; [пер. с кит. П.С. Попова]. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – 224 с.

2. Ницше Ф. Весёлая наука / Фридрих Ницше // Так говорил Заратустра / [пер. с нем. Ю. Антоновского, К.А. Свасьяна ; предисл., примеч. К.А. Свасьяна]. – М. : Эксмо, 2007. – С. 305– 548.

3. Попов П.С. Конфуций / П.С. Попов // Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций / [пер. с кит. П.С. Попова]. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – С. 206–217.

4. Шевченко Т.Г. Кобзар. Повна збірка / Т.Г. Шевченко ; [вступ. ст. та прим. Р. Полонського]. – Х. : Фоліо, 2009. – 736 с.

ШОКОТКО Т.В., ТЕСЛЕНКО О.А.

МЕСТО РЕБЕНКА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ МАРИИ МОНТЕССОРИ

Имя итальянки М. Монтессори, замечательной учительницы, психолога, физика, врача 1970-х гг. было забыто в Восточной Европе и упоминалось лишь в трудах историков педагогики. В то же время на Западе, в Америке, Азии открывались научные институты и академии, в которых изучали и воплощали в жизнь антропологические, дидактические, педагогические идеи М. Монтессори, и миллионы детей успешно учились в ее школах. Именно Монтессори-школа занесена в Книгу Гиннеса как самая многочисленная. В ней учится более 22 тыс. детей, а находится она в Индии. Такую же школу в Америке окончила дочка Б. Клинтона. Внуки и правнуки Л. Толстого, эмигрировавшие в разные страны мира, тоже учились в Монтессори-школах. В Нидерландах, Финляндии и США детские сады и школы этого направления включены в основной государственный реестр официальных учебных заведений.

Сегодня педагогика М. Монтессори переживает пик популярности во всем мире. Тысячи педагогов, признавая эту педагогическую систему уникальной и необычайно эффективной, работает по ее педагогическим принципам. Функционируют тысячи детских дошкольных учреждений по всему миру, основанных на Монтессори-педагогике.

Цель статьи – раскрыть специфику педагогики М. Монтессори и место ребенка в этой педагогической системе. Исходя из этой цели мы поставили следующие задачи: проанализировать взгляды М. Монтессори на особенности развития ребенка и вытекающие из этих особенностей потребности ребенка, раскрыть педагогические принципы педагогики М. Монтессори и роль педагога в педагогическом процессе, рассмотреть основные понятия педагогической системы.

Для раскрытия темы была изучена и проанализирована следующая литература: работы самой М. Монтессори и работы, посвященные Монтессори-педагогике. Так, педагог Т. Афанасьева утверждает, что существует очень много мифов о Монтессори-педагогике. Согласно одному из них, ребенку в Монтессори-группе все позволено, он делает все, что хочет, но это не так. Также педагог указывает на то, что родители оказываются вовлеченными в работу детей. Отношения между детьми и родителями обновляются и наполняются новым содержанием. Это тоже не происходит само собой [1].